

Wstęp

Dlaczego AUTODESTRUKCJA?

Bohater opowiadania *Sen śmiesznego człowieka* Fiodora Dostojewskiego zapada w sen tuż przed podjęciem próby samobójczej. Jest to najważniejszy sen w jego życiu. Ten moment, w którym podjął decyzję, pozwala mu na oddalenie się od świata i codzienności nie tylko po to, by spojrzeć na swoje życie z dystansem – on chce także na nowo zrozumieć sens ludzkiego istnienia. Właśnie bliskość śmierci, śmierci nie nagłej, lecz przemyślanej, pozwala mu na dostrzeżenie tego, co podstawowe w konstrukcji naszej egzystencji. Jedną z rzeczy, które zmieniły spojrzenie „śmiesznego człowieka” na człowieczeństwo, było pojęcie kłamstwa – zarówno w swej idei, jak i w działaniu. Bohater opowiadania Dostojewskiego zbliżył się do samobójstwa nie tylko intelektualnie, lecz także fizycznie.

Co natomiast daje obcowanie z tym fenomenem współczesnemu uczonemu, który bada zjawisko autodestrukcji niejako z zewnątrz? Dlaczego od wielu lat temat ten pozostaje w centrum zainteresowania naukowców zajmujących się zarówno psychologią, jak i prawem czy etyką? Próba odpowiedzi na te pytania stanowi właściwy powód powstania niniejszej publikacji. Książka, którą oddajemy do rąk Czytelnikowi, jest zbiorem rozważań o problemie autodestrukcji pisanych z różnych perspektyw.

Współcześnie promowanym podejściem badawczym jest interdyscyplinarność. Słowo to pojawia się coraz częściej nie tylko w projektach naukowych, lecz także na konferencjach oraz w akademickich aulach. W związku z tym bywa ono również nadużywane. Są wszakże zagadnienia, które bez takiej perspektywy badawczej bardzo wiele tracą. Autodestrukcja i samobójstwo to zjawiska, do których rozpoznania potrzebne są odmienne perspektywy naukowe. W dziedzinie określanej mianem suicydologii – interdyscyplinarnej nauce o samobójstwie – przecinają się drogi psychologii, socjologii, psychiatrii, etyki, prawa, kryminalistyki, kulturoznawstwa, religioznawstwa czy wreszcie szeroko pojętej antropologii. Właściwym wyzwaniem

dla suicydologów jest przede wszystkim umiejętność nie tylko rozważania kolejnych perspektyw badawczych, lecz także czerpania z ich zasobów w celu poszerzenia swojej wiedzy na temat człowieka i jego pragnienia śmierci.

Książka *Autodestrukcja. Sytuacje graniczne we współczesnej kulturze* jest próbą przedstawienia fragmentu holistycznej perspektywy dotyczącej ludzkiej autodestrukcji. Publikacja ta nie pretenduje do przybliżenia całej problematyki ludzkich zachowań autodestrukcyjnych, ma natomiast być istotnym elementem kulturoznawczym w perspektywie stworzenia pełnego ujęcia i opracowania tego zjawiska. Podstawą interdyscyplinarności tej pracy nie jest osobiście pojęta koniunkturalność charakterystyczna dla wielkich obszarów humanistyki, lecz charakter problemu badawczego, jakim jest autodestrukcja. Geneza niniejszej książki wiąże się z licznymi spotkaniami i rozmowami, które odbyły się podczas trzech konferencji organizowanych na Wydziale „Artes Liberales” Uniwersytetu Warszawskiego. Zaletą zarówno tych spotkań, jak i samej książki jest różnorodność głosów oraz podejść badawczych. Największy jej walor stanowi natomiast różnorodność metodologiczna w podejściu do zjawiska sytuacji granicznych. Nie ma w niej ani jednego tekstu, który nie zwróciłby na siebie uwagi ciekawym ujęciem problemu lub niebanalną interpretacją. Teksty te, na pozór bardzo od siebie różne, tworzą niezwykle całość. Humanistyczne podejście do złożonego problemu autodestrukcji odkrywa przed czytelnikiem nowe ścieżki interpretacji nie tyle zachowań autodestrukcyjnych człowieka, ile sposobu przedstawienia tych zachowań w kulturze.

W konstrukcji książki łatwo dostrzegalne są filary następujących zagadnień: prasa, literatura, film, akt, tabu, brzemień. W każdym z podrozdziałów umieszczone zostały dwa teksty omawiające tytułowe zagadnienie z zupełnie różnych perspektyw. Specyficzny dwugłos pozwala czytelnikowi w nowy sposób interpretować zjawiska społeczne i kulturowe omawiane przez poszczególnych autorów. Należy także zwrócić uwagę na fakt, że autorzy zamieszczonych w tym tomie tekstów znajdują się na różnym etapie drogi naukowej. Opublikowane prace są autorstwa zarówno profesorów, doktorów, magistrów, jak i studentów. Priorytetem dla pomysłodawców tomu była różnorodność i pomysłowość zebranych tekstów, dzięki czemu powstał – jak wierzymy – wartościowy dialog.

Pierwszy rozdział obejmuje dwa teksty podejmujące tematykę prasy oraz języka, jakim do tej pory pisano o samobójstwie. Tekst Ewy Rudnickiej to wyjątkowa analiza nie tylko znaczenia słowa *samobójstwo*, lecz także próba odzwierciedlenia tego, w jaki sposób funkcjonowało to określenie w polskiej prasie w czasie I wojny światowej. Tekst pod tytułem *Sposób przekazywania informacji o samobójstwie w polskich mediach o najszerszym zasięgu. Studium przypadku Niebieskiego Wieloryba* Katarzyny Bąkowicz pokazuje z kolei, jak współcześnie pisze się o samobójstwie, i odsłania negatywne skutki nieumiejętnego poruszania tego społecznego problemu.

Rozdział drugi poświęcony jest literaturze. Zawiera eseje przybliżające dwóch bardzo różnych autorów, których łączy ten sam temat. William Szekspir w swoich sztukach aż 15 razy przedstawia samobójców. Dominika Filipowicz, autorka eseju

o samobójstwie w utworach angielskiego dramaturga, skupiła się na dziele *Romeo i Julia* i zajęła się problemem samobójstwa z miłości, jak również stereotypów, jakie narastają wokół tego zagadnienia. Z zupełnie inną problematyką zderza nas autor artykułu dotyczącego książki Jeffreya Eugenidesa *Przekleństwo niewinności*. Mateusz Myszka zwraca szczególną uwagę na sposób mówienia o zbiorowym samobójstwie bohaterów, a także podnosi problem społecznej kreacji tej tragedii, ukazując zarazem niezwykłą wartość książki, która doczekała się również realizacji filmowej w reżyserii Sofii Coppoli.

Film to tematyka rozdziału trzeciego przedstawianej publikacji, dotyczącego w całości kultury popularnej. W artykule Macieja Grzenkowicza omawiany jest temat samobójstwa, który został poruszony w niezwykle popularnym amerykańskim serialu animowanym *Simpsonowie*. Z pozoru błaha historia bohatera o imieniu Moe nasuwa szereg interpretacji. Mogą one dotyczyć nie tylko wyobrażeń społecznych na temat samobójstwa, lecz także tego, za pomocą jakich narzędzi artystycznych współcześni twórcy opowiadają o coraz częściej zauważanym zjawisku autodestrukcji jednostki. Tekst Halszki Witkowskiej pod tytułem *Obraz listu pożegnalnego i samobójcy w filmie fabularnym* to analiza wybranych dzieł filmowych poświęcona przedstawieniu ostatniego zapisu, tj. listu pożegnalnego samobójcy. Autorka zwraca uwagę na to, że sposób, w jaki przedstawiane są listy samobójców, to fragment narracji dotyczącej języka używanego przez osobę chcącą odebrać sobie życie. Zazwyczaj ta filmowa narracja nie przystaje do relacji autentycznych, czyli rzeczywistych zapisów w listach samobójców.

Czwarty rozdział obejmuje zagadnienia związane z samym aktem autodestrukcji. W tekście Adama Czabańskiego zostaje podjęty niezwykle interesujący kulturowo i socjologicznie wątek dotyczący mechanizmu prowokowania własnego zabójstwa. Autor tekstu oprócz samego mechanizmu takiego zachowania opisuje przykłady śmierci jeńców obozu niemieckiego w Woldenbergu, a także więźniów obozu koncentracyjnego KL Niederhagen. Z kolei esej Grzegorza Ziółkowskiego pod tytułem *Echa protestacyjnych samospaleń w kulturze współczesnej. Wybrane przykłady* to nie tylko zbiór i analiza głośnych aktów samospalenia, lecz także próba ujęcia ich symboliki w kontekście zarówno jednostkowym, jak i społecznym oraz kulturowym.

Tabu to nieodłączny element narracji dotyczącej samobójstwa. Towarzyszy od zawsze społecznej dyskusji na jego temat. W rozdziale pod tym tytułem obydwie autorki dotknęły zagadnień, o których można by powiedzieć, że są „tabu w tabu”. Pierwszy z tekstów, autorstwa Zuzanny Kiwerskiej, dotyczy samobójstwa w kulturze Głuchych. Ten niezbadany dotąd temat prowokuje do stawiania wielu pytań, na które do dziś nie znaleziono odpowiedzi i które nie przyciągnęły należytej uwagi naukowców. Z kolei Gabriela Niemczynowicz-Szkopek w swoim tekście podjęła temat codzienny, wydawać by się mogło – oczywisty, a jednak niezwykle trudny i wywołujący wiele emocji. Jak mówić dzieciom o śmierci, a jak o samobójstwie? Autorka tekstu pod tytułem *Tabu a świat niedorosłego odbiorcy. Rozmowa z dziećmi*

o cierpieniu, śmierci i samobójstwie na podstawie wybranych przykładów współczesnej literatury dziecięcej przegląda wydane w ostatnich latach publikacje, zarówno naukowe czy podręcznikowe, jak i te bajkowe, należące do literatury dziecięcej, których autorzy próbują sprostać wyzwaniu, jakim jest objaśnienie śmierci najmłodszym.

Autorzy dwóch ostatnich esejów, mieszczących się w rozdziale pod tytułem *Brzemię*, piszą o akcie autodestrukcji z zupełnie innej, chwilami nieoczywistej perspektywy. W analizie serialu *Ślepnąc od świateł* Michał Oleszczyk interpretuje obraz filmowy jako opowieść o autodestrukcji nie tylko jednostki, lecz także całej warstwy społecznej, która zanurzona w codzienności szybkiego i bezrefleksyjnego życia podąża ku samozagładzie. Innym niezwykle cennym spojrzeniem jest przybliżenie problemu niepełnosprawności w podejściu naukowym nazwanym *disability studies*. O tym złożonym zagadnieniu pisze w swoim wyczerpującym tekście Paweł Wojtas.

Niezwykły kolaż tematów, podejść badawczych, a także perspektyw humanistycznych rzuca nowe światło na problem, który do tej pory pozostawał domeną głównie psychologów, psychiatrów i prawników. Niniejszy tom to nie tylko wymiana zdań i naukowa dyskusja, to przede wszystkim próba odnalezienia nowego sposobu mówienia o ludzkiej autodestrukcji.